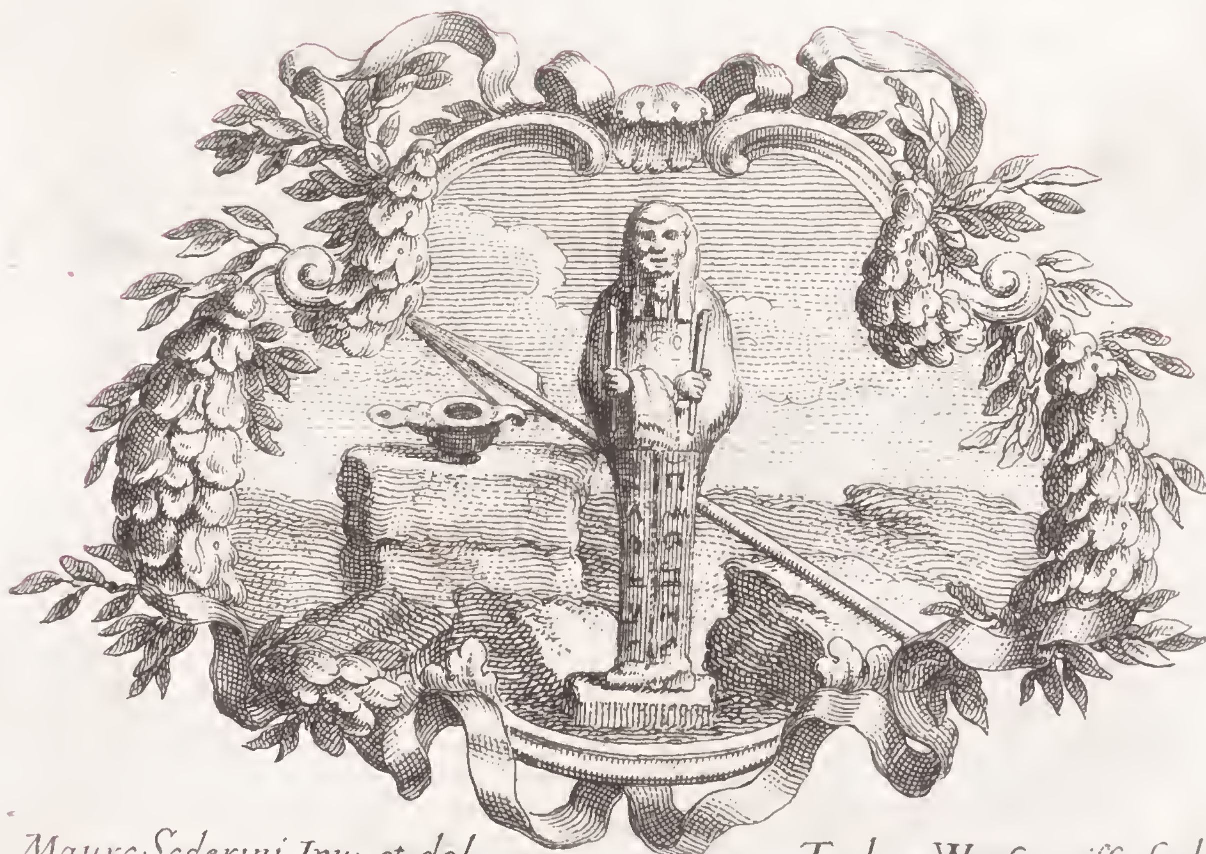
IOANNIS BAPTISTAE PASSERI
PISAVREN. NOB. EVGVBINI

DE TRIBVS VASCVLIS ETRVSCIS
ENCAVSTICE PICTIS

A CLEMENTE XIIII.
P. O. M.

IN MVSEVM VATICANVM INLATIS

DISSERTATIO.

Mauro Soderini Inu:, et del: *Teodoro Wer Cruysse scelp*

FLORENTIAE. MDCCLXXII.

In Typographia Moückiana. *Cum adprobat.*

RELLIQVIAS, VETERVMQVE VIDES MONIMENTA VIRORVM,

Virg. Aeneid. lib. IIX. v. 356.

CLEMENTI . XIIII

P. O. M.

ANTIQVARIAE . ERVDITIONIS . PROPAGATORI

EXIMIO

ABSOLVTISSIMAM . HANC . DISSERTATIONEM

CLARISS. PASSERII

DE . IMAGINIBVS . ET . SYMBOLIS

TRIVM . VASORVM . ETRVSCI . OPERIS

QVAE

PRINCIPIS . NOSTRI . SANCTISS. ET . SAPIENTISS.

LARGITATE

IN . VATICANVM . MVSEVM

A . SE . CVMVLATISSIME . DITATVM

INVECTA . FVERVNT

REGINALDVS . COMES . ANSIDAEVS . PATR. PERVS.

M. A. CARD. PRONEPOS

DEVOTVS . NOMINI . MAIESTATIQVE . EIVS

DEMISSISSIME

O

ARGVMENTVM

DISSERTATIONIS.

I. *Vaſa Etruſca antiquiſſima olim a Romanis peſſumdata ob invidiam libertatis ſeculo hoc innocentiſſimo Romam ſervanda confugiunt.*

II. *Peruſia feraciſſima Monumentorum Etruſcorum, eorumque cuſtos, & decus.*

III. *Vaſorum Etruſcorum laus, & illorum Picturae mira induſtria, atque artificium.*

IV. *Examinatur Pictura Vaſis I. & refertur ad pompas nuptiales, in qua cernitur imago ſponſae ad vivum expreſſae. Perpenditur ornatus capitis, nempe reticulus, eiuſque ratio, & inſtitutio antiquiſſima; item* ſeni crines, *quibus ſponſae ornari ſolebant. Obiter quaeritur quis fuerit cultus capitis Virginum Etruſcarum.*

V. *Pictura Vaſis II. pertinet ad collationem Togae virilis. Coeremoniae plures huius ſolemnitatis referuntur. Togae forma deſcribitur, eiuſque deferendae modus, & tempus, quo communius traderetur, nempe Saturnalibus Decembri, & Feſtis Bacchi Ianuario.*

VI. *Tradita Adoleſcentibus Toga, Ramuſculus felicis arboris conſeri ſolebat Genio pueri ſacer, multaque religione ali ſolebat. Praetexta a puero dimiſſa cum aurea Bulla Laribus domeſticis dedicari ſolebat. Parentes monita civilis vitae*

na-

natis, qui Togam acceperunt, ante Deos domesticos tradere consueverant. Tirones nuper Toga donati per annum numquam exerti incedere debebant ea penitus contecti.

VII. *Exponitur Pictura III. Vasis eiusdem argumenti, ubi Genius Tyronis alatus palam interest sacris hac occasione sibi oblatis, hisque sibi litatum demonstrat.*

PARERGON OPERIS.

Producitur Gemma Etrusci operis, in qua inter signa militaria circumfertur Thensa, nempe Deorum simulacra Cistae inclusa super Quadrigam deferenda in Circum, ubi spectacula celebranda sunt, & huius Cistae forma, & ratio describitur. Demum paucula adduntur de imaginibus aliarum Gemmarum, quae [amatoribus venerabilis, & semper honorandae Antiquitatis fortassis non iniucundae] nunc primum publici iuris fiunt.

C. Mariotti Peruſ. del: F. Allegrini inci:

DISSERTATIO.

C. M. Peruſ: del F. A: inci:

I.

PERIS antiquiſſimi Vaſa Etruſca graphice illius Nationis mores exprimentia, & in Agro Peruſino (1) quinto ab Vrbe lapide, eo in loco, quem

(1) Ager Peruſinus, prae caeteris, antiquis Etruſcorum

quem MANDOLETVM appellant, circa vigeſimum huius ſeculi annum de-
foſ-

rum monumentis redundat, quae identidem aetas profert in apricum. Seculo enim XVI. ad locum quarto ab Vrbe milliario, qui *Pila* dicitur, effoſſum fuit ſimulacrum aeneum viri togati, aliquem fortaſſe ex Peruſinis Proceribus referens, qui de Republica optime meritus ſimulacrum aeneum ſibi aliquo in loco publico erigendum obtinuit. Hoc primus omnium evulgavit Ciattus Minorita Conventualis Peruſinus, cum in Paradoxo hac de re edito, tum in Peruſia Etruſca lib. I. & nos pauca de eo delibavimus in Paralipomenis de Etruria Regali Clariſſimi Dempſteri; quodque, ut eruditi optime norunt, tunc acquiſivit Coſmus I. Magnus Etruriae Dux, & in Regium Muſeum ſuum invexit, tamquam peculiare ipſius ornamentum, in quo etiam adſervatur Chimera in eodem feraci ſolo inventa, de qua doctiſſimus Gorius in Tab. CLV. Tom. I. Muſei Etruſci, noſque in iiſdem Paralipomenis: ne quid dicamus de pulcherrimo ſigno aeneo Pueri palmum excedenti dextero eius femore Litteris Etruſcis inſcripto, quod erutum fuit, ut laudatus Ciattus ſcripſit Lib. IV. Peruſiae Etruſcae, anno MDLXXXVII iuxta Lacum Traſimenum, Romanorum clade celebrem, ſibique poſtea temporis comparavit Dionyſius Chriſpoltus Vir Patricius, atque poſt varios caſus pervenit ad antiquiſſimam Peruſinam Gratianorum Familiam, quae illud ſollicite, uti par eſt, cuſtodit in Muſeo domeſtico, inter plures, neque obvias, neque vulgares florentiſſimae Etruſcae Nationis reliquias; de quo Illuſtriſſimus Fontaninus, Archiepiſcopus poſtea Ancyranus in *Antiquitatibus Hortae* Lib. I. cap. 7. ubi etiam eius imaginem graphice ſcalptam producit; & nos pariter nonnulla digeſſimus *in Diſſertatione de Pueri Etruſci Aeneo ſimu-*

lacro

foſſa, ad ſacrarium, & tutelam univerſae antiquitatis confugiunt ſub auſpicio Clementis XIIII p. o. m. divinarum ſimul & humanarum ſcientiarum Amplificatoris, ut quae

lacro &c. Typis Romanis recens evulgata. Corrigendus tamen Fontaninus, qui hoc Gratianorum ſimulacrum inventum affirmat in loco, qui dicitur *Pila* juxta eundem Lacum, cum *Pila* procul maxime diſtet a Lacu, aliam oram verſus Peruſini Agri, quod probe nimis ſciebat Ciattus, ut pote Peruſinus, ut in hoc poſſet hallucinari, & ex quo hauſerat Fontaninus, quae de hoc Puero ſcripſerat. Circa annum MDCCL. repertum fuit ſigillum aeneum, minus palmo, operis elegantia, & incolumitate ſua prorſus ſingulare, ſimulacrum *Spei* referens, atque characteribus Etruſcis inter ſcapulas notatum, quod in ditiſſima Pinacotheca ſua ad S. Erminum extra muros Peruſiae modo ſervat Nobiliſſimus Comes Ludovicus Oddus Patricius Peruſinus, Ampliſſimorum Cardinalium Jacobi Nepos, & Nicolai Germanus Frater. De hoc pariter (cujus iconem perbelle delineatam inter ſchedas, & diagrammata noſtra ſollicite cuſtodimus) Diſſertationem, utcumque ſit, texuimus, quae aliquando forſitan vulgabitur. Plura in dies, ut ex relationibus amicorum identidem certioramur, ibi fortuito reperiuntur ſigilla aenea, numiſmata, atque monumenta marmorea, ut plurimum Etruſci operis, inter glebas, & rudera, quae longum nimis eſſet recenſere, quaeque nos conſulto omittimus, ne limites ſimplici notae praefixos praetergreſſi fuiſſe videamur.

olim a Romanis peſſumdari, veluti ſpolia ex hoſtibus, per iniuriam ſolebant, nunc inter mitiſſimi ſeculi ſtudia in ſacratiſſima illa totius generis humani arce, admirationi ſimul, & inſtructioni ultro oblata convenirent. Ab hac humanitate receſſerat olim Iulius Caeſar vivis pariter & mortuis infenſus, de quo Svetonius in eius Vita cap. 81. *Cum in Colonia Capua deducti Lege Iulia Coloni ad extruendas villas ſepulchra vetuſtiſsima diſiicerent, idque eo ſtudioſius facerent, quod aliquantum vaſculorum operis antiqui ſcrutantes reperiebant: Tabula aenea in Monumento, in quo dicebatur Capys conditor Capuae ſepultus, inventa eſt, conſcripta &c.* Id vero non ſine iniuria Legum de ſepulchris toleratum eſt, ut morum antiquorum memoria deleretur, ne ſi perman-

ſiſ-

ſiſſet, antiquae libertatis recordatio excitaretur.

I I.

Peruſia Monumentorum huiuſmodi mater, atque per tot ſecula melioris fortunae anxia cuſtos, una fuit ex XII. Etruriae Urbibus, quae in foedus arctiſſimum convenerant a prima uſque origine ex quo *Chittim* Noe nepos in hanc Italiae Inſulam (ut Scriptura divina loquitur) progeniem ſuam collocavit. Hinc ſemper in divinis Litteris Italia nomen *Chittim* obtinuit haud ambiguo documento primae originis, & conditoris; pudet enim nos, qui Etruſci ſumus, meque praeſertim inter Volſinios, Tarquinioſque Farneſii natum, ori-

riginem a Celtis deducere, ut affirmare non dubitavit ingeniosus quidam somniator, quem nuper refellere coactus sum inter Ephemerides Florentinas. Insitam vero usque a prima origine libertatem foedere sociali Perusia servavit illaesam usque ad execratas *Perusinas Aras*, quam ignominiam male reparatam titulo *Augustae* virtus Populi bellica, & animi magnitudo compensavit, potissime vero litterarum splendor, quibus debeo quaecumque illa fuerint tyrocinia mea, atque progressus. Sed neque praetermittam Vrbem hanc florentissimam devinxisse sibi eruditorum animos non modo ob studium has antiquitatis reliquias colligendi, sed etiam illustrandi, in-

ter

ter quos omnium primus Clarissimus Ciattus, qui cum vidisset supellectilem hanc toto fere orbe distrahi, in eius egregio opere *De Perusia Etrusca* potissima Perusinorum monumenta typis evulgavit. His vero unice nocuit inanis illa tam remotae antiquitatis reverentia, qua ea numquam intelligi posse credebatur, quam nuper sustulit si non felicior doctrina, maior tamen Mundi audacia ad mirificum festinantis, ne, quae imminens aetas deterior perditura est, penitus deperirent. Inter eos vero, qui huius studii primordia in magno illo litterarum emporio exceperunt, iure merito computamus MARCVM ANTONIVM ANSIDAEVM Cardinalem Amplissimum, & numquam

quam

quam interituri nominis virum, qui monumenta universa Patriae suae quotquot prodiere, dum vixit, in avitum Museum inferenda curavit, haud ignarus, futurum fuisse, ut quidquid praeclarius emergeret e tenebris, fortunae aliquando Principis Urbis reservaretur, haud indignum putans Viro Praesule in Etrusca eruditione versari, cum plerique Ecclesiae Patres in eius Nationis Libris, qui tunc extabant, curam suam impenderunt, ut vulgi errores, qui tum irrepserant, obelo censorio expungerent.

III.

Inter consultissima Etruscae industriae opera computanda sunt vasa

ſa fictilia encauſtice picta , quae immortali quodam artificio ſemperque vernante non mores tantum Etruſcorum nobis obiiciunt , ſed loquaciſſime interpretantur , ita ut pene Librorum illius Nationis iacturam compenſent , totamque ſeriem vitae eius Gentis , ac ſi praeſens eſſet, exponant. Equidem nec Graeci , nec Romani tanto nos ſubſidio adiuverunt ambitione marmorum , auri , & argenti exultantes , quo barbaros ab extremo Septentrione ad rapinam accerſerunt. Habuere haec imperia ſcriptores , & hiſtoricos caſus & prolapſionis ſuae , ex qua tamen nuſquam ſurrectura erant ; at contra Etruſci obſequuti ſunt figula , quorum ſubſidio reviviſcerent , facilique tra-

ctu

ctu penicilli festinantis ad aeternitatem gloriae reparandam, cui haec sphragismata commendabant, quibus nonnisi Romani Coloni apud Capuam nocuere, quandoque tamen desiderandis. Sed antequam singula perscrutemur operae pretium est artificium illorum, summasque leges attingere, quarum ductu in exercitio operum regebantur. Lex praecipua fuerat, ut Pictura nihil inane, aut frivolum exprimeret, sed tantum instrueret. Ab hoc instituto sese emanciparunt artifices orientales, quorum toreumata hodie in pretio sunt, quae nec suos erudiunt, nec exteros; deterius vero si instruant, nec enim nisi otia illius Gentis referre callent, putidi fumi ex o-

re

re exhalati vapores iniuriosos, & caldae compotationem, quae nimium inter nos diffusa inertem Italiam speciosissimis in tabernis deformavit. Unus hic Argillae splendor, quam murrheam vocat Propertius 4. 5. 26.

Murrheaque in Parthis pocula cocta focis.

At pictura Etrusca totam nobis exponit mithologiam rebus Etruscis explicandis addictam, Heroicorum temporum exempla ad imitationem exposita; hinc patet tota Ilias, hinc Vlyssis errores, & Thebana utraque historia plena portentis, atque formidine, quam ex Homero Statius noster sibi subripuit; hinc pompae qua sacrae, qua civiles expressae sunt, quoque ordine ducerentur apparent, & di-

gito designantur. Id praecipue praestat in Sacris Bacchicis, quae alioqui secreto exitiali obtenebrata a Pictoribus hisce sycophantiae adversis liberaliter patefacta sunt. Altera demum lex Pictorum Etruscorum perennis fuit, ut historiae aut fabulae semper alluderent ad actionem, in quam Vasa parabantur, unde amplissima patebat via ad magnificentiam & admirationem conciliandam Deorum, & Heroum interventu, quo caeremoniae nobilitantur. In hoc vero Pictores Pisaurenses duobus ab hinc seculis Etruscos imitati sunt, cum adhuc illorum exemplaria, quae Florentiam abiere, apud nos essent. Habeo enim apud me Crateres in usum puerperii concinnatos, in

quo-

Vas Etruscũ Altitudinis Palmorum duo Rom:

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

Altera Facies Vasis.

C. Mariotti Perus: del:

F. Allegrini inci:

quorum uno Ledae partus, in altero Alcmenae expressi sunt cum universo apparatu, quo utraque historia expressa est a Poetis. Caeterum iidem Pictores nostrates adeo tenaces fuerunt praescriptionis Etruscae, ut illorum Picturae totam fere habeant in Lancibus novi, & veteris Testamenti sacram historiam, insuper universam Romanam, & Ovidii Fabulas, quas honestus homo ignorare non potest, ne barbarus videatur.

I V.

Vasa, quae observanda proponimus, tria sunt, & mole, & incolumitate spectanda, & regio quocumque apparatu dignissima. Horum primum pertinet ad ritus nu-

nuptiales , reliqua vero duo ad caeremonias , quae apud Etruſcos primum , deinde apud Romanos peragi ſolebant , cum eorum filiis circa annum XVI. depoſita Bulla aurea , ac veſte praetexta , toga pura communis Civium tribuebatur adhibitis quibusdam ritibus . Id *ſacrum Praetextatum* nuncupabant , de quo videndus Quintilianus , & qui de ritibus , & moribus Romanorum egerunt . Primum igitur Vas ad Nuptias puto referendum , nam multa in his pompis Vaſa deferri conſueverant , praeſertim vero cum aqua & igne , myſticis elementis caloris , & humoris , quae ad generationem maxime conferre arbitrabantur . Haec vero Matrimonia hoc ritu celebrata ſanctiſſima , &

in-

inviolabilia existimabantur, quapropter *puriter facere* censebantur, qui hoc ritu uxorem ducerent, ut colligitur ex Novio *Virgine praegnante* apud Nonium *de indiscretis adverbiis*;

Sequere me, puriter volo facias,
Igni, atque aqua volo hunc accipere.

Deferebatur Cumerus, de quo Varro lib. 6. de Ling. Lat. *Dicitur in nuptiis Casmillus, qui Cumerum fert, in quo quod sit in ministerio plerique extrinsecus nectunt.* Et Festus: *Cumerum vocabant antiqui Vas quoddam, quod opertum in Nuptiis ferebant, in quo erant nubentis utensilia.* Vasa praeterea omnia in usum mensae ore repando ad vina ex simpulis ministranda parabantur, quae omnia ornamentis aptissimis ope picturae concinnabantur, veluti

luti magnificum illud Bononiae in aedibus excelſae Familiae Bentivolae, in quo raptus Leucippidarum a Dioſcuris perpetratus expreſſus eſt. In his vero vaſculis non ſemper hiſtoriae expreſſae ſunt, praeſertim feſtinantibus nuptiis, quin aliquando ſolum caput ſponſae ad vivum efformatum obſervatur, ut in praeſenti vaſe, & aliis, quae inter picturas Etruſcas T. I. referendas curavimus. Nec praetereunda eſt altera coniectura, quod aliquando Familiae Etruſcae melioris notae, quae Deorum inanium fabulas refellebant, haſce ineptias penitus evitarent; certum eſt enim floruiſſe apud Etruſcos ſcholam quandam electiſſimam Philoſophiae, in qua reiecta Deorum

rum pluralitate, ac ridiculis Theogoniis, iisque in plebeculam rejectis, docebatur unum omnino esse Deum conditorem omnium, atque custodem, aeternumque maiorum vindicem, & bonorum remuneratorem, ut Tom. II. Picturarum ostendi peculiari Dissertatione *De Arcana Etruscorum Philosophia*. Hae vero sponsarum imagines, quarum unam hic expressam producimus, luculentissimo cultu apparari solebant, praesertim vero margaritis supra frontem instar radiorum eminentium, non ambiguo testimonio prosapiae splendidissimae; aliquando vero minori fastu pro variis singulorum populorum institutis. In hoc uno tamen consensere matronae universae, ut more maiorum

to-

totum capillitium reticulo includerent, & occurrentibus invicem fasciis, supra frontem constringerent. Varro de Lin. Lat. *Quod capillum contineret dictum a rete reticulum*; & Nonius: *Reticulum tegmen capitis muliebre*. Id vero gestamen a Religione profectum est, eo namque & Vestales, & Bacchae utebantur. Quinimmo Matronae haec reticula velut gratissima Diis; & Deabus votiva offerebant. Idem Varro in Sesquiuliss. apud Nonium cap. de gen. Vest. v. Strophium: *Suspendit Laribus marinas molles, pilas, reticula, ac strophia*. Nec mirum, cum enim Matres familias, veluti Sacerdotes apud domesticos Deos, & sacra privata censerentur, quibus interdiu sine stola, seu pallio superiore caere-

mo-

monias obire contingeret, ne nudo capite litarent, placuit hoc reticulo ſemper paratas eſſe, & promptas ſacrificio. Caeterum inducto urbanis moribus hoc cultu capitis, nihil obſtabat, quin etiam Matronae, quae a Deorum inanium honore alienae erant, eodem ornatu uterentur, nam veteres feminae a novitate maxime abhorrebant, ut ornatum quem a maioribus aliquando excepiſſent mordicus retinerent. In hoc vero ſemper laudavi Alexandri Severi ſanctionem, quam refert Lampridius: *Matronas regias contentas eſſe debere uno reticulo, atque inauribus, & bacchato monili, & corona, cum qua ſacrificium facerent, & uno pallio auro conſperſo, & cyclade, quae ſex unciis auri plus non haberent.* Ex capillis

vero reticulo inclusis circa utramque auriculam tres cirri diffluebant, ut in caeteris omnibus Picturis, & praecipue in hac praesenti observamus, quod quidem senis crinibus ornari dicebatur. Ita Festus: *Senis crinibus nubentes ornantur, quod is ornatus vetustissimus fuit; & quidem quod eo Vestales Virgines ornentur, quarum castitatem viris suis spondeant.* De virginibus, an passis, seu colligatis crinibus uterentur, nihil adhuc compertum habeo. Vidi equidem sigilla Virginum votiva passis post terga capillis efformata, ut apud Bonarotum *de Nummis Carpineis*, Gorium *Musei Etrusci Tom. II.* inter Picturas Etruscas, quas retuli in *Prolegomenis ad Tractatum* Ioannis Baptistae Donii *de Lyra Barberina*, ac *Musica*

Ve-

Veterum, ac recenſui in T. Cl. Pictu-rarum Etruſcarum Tom. II. Habeo etiam huiuſcemodi Icunculas aereas apud me . Aſt hic cultus erat Mulierum vota concipientium , & puerperarum , quae ideo crines effundebant , ne quid ligatum haberent in toto corpore, quod univerſum Numinibus addictum eſſe reputabant , ut late demonſtravi ad T. LIIX. & LIX. earumdem Picturarum . Notandum praeterea eſt huiuſmodi ſigilla ſiniſtra manu tunicam attollere more gradientium , quod ſimulacro *Spei* plerumque tribuitur ; ſed magna oritur mihi ſuſpicio apud Etruſcos ſub hac imagine Deam Iuventam fuiſſe expreſſam , eamque unam eandemque eſſe cum Spe , quod Iuventus plerumque plena ſpei videatur .

V.

Gemina Vaſa ſequentia, ut ſupra innuimus *ad Sacrum praetextatum* pertinent, quo adoleſcentes depoſita Praetexta Togam puram, & candidam aſſumebant, de quo Quintilianus laudatus, & qui de re veſtiaria. Et primo quidem pueris cum ad annum XVI. pervenissent (nam eo uſque Toga utebantur praetexta purpura, & Bulla aurea) virilis Toga pura & candida ſumenda erat. Tunc vero praemiſſis quibuſdam caeremoniis, in quibus potiſſimam partem Religio ſibi uſurpabat, illis primo detondebatur coma, quam prolixam prius deferebant, ex qua *capillati* dicebantur. Exinde uſque ad hu-

Vas Etruscu Altitudinis unius Palmi Rom:

C. Mariotti Peruʃ: del: F. Allegrini inci:

humeros protrahi ex veteri inſtituto non licebat. Praemittebantur Balnea ſacra, non tantum ad nitorem corporis, ſed ex Religione quadam vehementi, ex qua putabant aquam tot Deorum habitaculum virtute maxima pollere culparum omnium abluendarum ad novam vitam ſanctius inſtituendam. Id ſatis ſuperque colligitur ex Picturis Tom. I. in quibus haec lavacra, & forma Fontium frequenter apparet. Iterum de illa incidet ſermo infra in calce huius Diſſertationis, & in notis ad Gemmam Parergi II. Quas vero quantaſque virtutes hiſce ablutionibus adſtruerent veteres; paſſim ubique adnotavimus, praeſertim vero eiuſdem Operis Tom. III. qui ſub praelo

lo eſt, ubi Picturas ſepulcrales digeſſimus. Interim Bulla aurea, & Praetexta Puero detracta eſt in orbem per cingulum decuſſatum conſtricta, veluti emerita Diis domeſticis offerebatur. Prop. 4. 1. 132.

Mox ubi Bulla rudi demiſſa eſt aurea collo
Matris, & ante Deos libera ſumpta Toga.

Hinc primum Tunicula nova ſine manicis tribuebatur Iuveni, inſuper vero Toga candida eidem circumponebatur ex lana, commune Etruſcorum operimentum. Huius forma ſimpliciſſima fuit, pannus nempe quadratus latitudinis humanae ſtaturae, duplae vero longitudinis, qui in rhombum protractus, ut geminos angulos acutos efformaret, unus ex his imponebatur antrorſum humero ſiniſtro. Reli-

qua

qua pars reflexa circa terga colligebatur ſuper humerum dexterum, vel ſubtus brachium cum exerti incederent. Reliquum Togae pectus, & ventrem tegebat, iterumque angulus extremus acutus reiiciebatur ſupra latus ſiniſtrum fibula confirmatum ne difflueret. Ars vero, qua circa pectus diſponebatur, ſtudioſiſſima erat, ut magnificos quosdam ſinus efformaret, quo indumento nihil grandius, aut auguſtius unquam inventum eſt, atque aptius ſculpturae. Hoc habitu Tyrones (nam hoc nomine per integrum annum vocabantur novelli Togati) ſub gravi aliquo cuſtode primo procedebant in forum, ſeſeque Populo oſtendebant; brachium tamen dexterum modeſtiae

cau-

causa exerere e Toga eis non licebat, sed inclusum sub Toga ferre debebant, ut notat Cicero pro Caelio: *Nobis quidem annus erat unus ad cobibendum bracbium Togæ institutum, ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur.* Hinc passim videas in nostris Picturis Tyrones hosce Toga penitus ad os usque involutos. Potissimis vero honoribus celebritas ista colebatur, tum privatorum exultatione, cum etiam publica religione, nam licet quovis tempore & die, dummodo non nefasto, Toga tribui posset, invaluit tamen mos, ut Decembri inter Saturnalia, ut refert Macrobius, aut Ianuario dum Liberi Patris festa agerentur, ut testatur Ovidius, solemnissimis tunc diebus, & laeti-

tia

Altera Facies Vasis.

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

tia redundantibus, communiter Toga traderetur. Ita ipſe Faſtorum 3.

Reſtat ut inveniam quare Toga libera detur
Luciferis pueris candidi Bacche tuo.

V I.

Vides igitur in Tab II. geminas Matronas ſacrum aliquod perficientes ſupra ramuſculum vitis humi depactum, & vireſcentem, quarum una neſcio quid, fortaſſe thus, aut aliquid aliud redolens ſpargit ſupra viticulam Genio pueri ſacram. Solebant enim Etruſci, deinde & Romani, diebus quibusdam auſpicatiſſimis, ſponſalium nempe, natalium, & cum Togam traderent natis, ſurculum aliquem felicis arboris humi con-

ſerere , ſacrum Genio infantis , aut adoleſcentis, illumque diligenter enutrire , & fovere , veluti ſedem ipſius Genii , ut ſi ſtirps iſta viridis creſceret , ſpem optimam de filio conciperent . Huius inſtituti frequentiam teſtantur exempla obvia in noſtris picturis ; confirmat vero Donatus in vita Virgilii, referens in illius Vatis nativitate morem hunc fuiſſe ſervatum : *Siquidem virga populea more Regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta , ita brevi coaluit , ut multo ante ſatas populos adaequarit : quae arbor Virgilii ex eo dicta, atque conſecrata eſt , ſumma gravidarum & foetarum religione , ſuſcipientium ibi , & ſolventium vota .* Nec mirum , cum Mantuani ſoboles Thuſcorum eſſent . Supra arbuſculum ſacram glo-

globus cernitur, nempe praetexta Diis domesticis dedicata, mulier vero administra arculam sustinet, unde vel nova Toga detracta est, vel in qua praetexta est recondenda. Loculi vero, ubi Dii familiares servabantur, plerumque rotundi erant in pariete, ut circularis figura coelum imitaretur. In adversa parte huius Picturae, caeremonia iam exacta, Paterfamilias Tyronem suum ante aram Deorum familiarium alloquitur, & praeceptis civilis vitae sedulo informat, ut frequenter alibi cernitur. Idem parens de more baculo innititur, ut fere semper observatur, nam in Saturnalibus ex vetere instituto id gestamen deferebant, ut refert citatus Macro-

bius:

bius ; nec dubito quin id etiam usurpatum fuerit in festis Bacchi, nam saepe animadverti virgas hasce frondentes apparere, ut ex recenti vite resciſsae videantur.

V I I.

Ad idem sacrum pertinet Pictura Vasis tertii, nec a priore admodum differt. In prima fronte Materfamilias circa cultum alterius arbusculae versatur, & libamina quaedam in illius verticem spargit, & quodammodo consecrat, sive dedicat Genio Tyronis sui. Notandum in hoc etiam schemate Matremfamilias libare nuda manu, absque Patera, nam tribus tantum digitis thura infundebantur, sive id fieret in foco, sive ubivis opor-

N.° III.

Vas Etruscum Altitudinis Palmorum duo Rom:

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

Altera Facies Vasis.

C. Mariotti Perus: del: F. Allegrini inci:

oporteret. Ovid. Faſtor. 2.

Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit.

Hic pariter ſuſpenſus conſpicitur globus praetextae. Roſa inſuper, & geminae vittae, quarum uſus maximus fuit in ſacris arboribus, quae vittatae fere ſemper nuncupantur. Symmachus:

Et quae fumificas arbor vittata lucernas
Suſtinuit, cadit ultrici reciſa ſecuri.

Loquitur enim de Lucis ſacris, in quibus arbores univerſae religioſae erant. Alterum vero Vaſis latus myſticum aliquid ſpirat, Genio ipſo tamquam huic operi interſit palam inducto, quod ſolemne erat Etruſcis Pictoribus, qui actibus humanis divina ſaepe intermiſcebant. Stat Mater innixa crateri, quo in balneo uſa eſt ad fi-

lium

lium abluendum, cuiusmodi plura vidimus inter Picturas hasce Lib. 1. & 2. Nec temere suspicor Matrem in hac Pictura ostentare ipsi Genio praesenti labrum, ex quo lotus filius, veluti novus homo prosilierat. Illa etiam tamquam praesente Numine flabellum faciei anteponit ex quodam veluti obsequio; timor enim invaluerat mortem illi imminere, qui oculos in Deos intenderet. Formam eandem saepe videas in nostra Collectione. Arborem quoque sinistra manu constringit, illam fortasse usque a pueri nativitate consitam, eidemque Genio sacram, & annuo cultu prosequutam, quae deinde instaurata solemnitate praetermitti non poterat. Interim Genius ipse

con-

conſpicuus, & aliger peplo ſuo inſidens, & pateram ultro porrigens ſacra ſibi oblata excipere, & rata habere confirmat. Sub latere ipſius cymbalum conſpicitur laetitiae inſtrumentum, & Baccho gratiſſimum, non diſſimulans quo feſto, quove tempore ſolemnitas iſta celebretur.

Haec omnia Peruſinis Proceribus eo libentius commemoranda duxi, ut poſt tot ſaecula mores ſuos patrios recognoſcant, videantque ſimul quo ſtudio, & cura filios ſuos educarent, quos in imperium Patriae, & in exemplum clariſſimi Populi enutrirent.

Ex-

V I I I.

PARERGON OPVSCVLI.

Expoſito mihi veteri Iaſpide viridi, quem ego Etruſci operis eſſe puto, a Religioſo eruditoque viro D. Franciſco Maria Galaſſio Bononienſi, celeberrimae, & antiquiſſimae Eccleſiae S. Conſtantii apud Peruſiam Priori O. S. B. Congregationis Caſſinenſis aſſervato, ob ſingularitatem argumenti ſupprimendum eſſe non cenſui. Exhibet hic lapillus Thenſam, ſive vehiculum ſacrum, quo Deorum ſimulacra in publica ſpectacula deferebantur, ut ludos, qui in illorum honorem celebrari ſolebant, praeſentes e pulvinari conſpicerent. Id ubique per ſingulas

Vr-

Vrbes moribus inductum erat, nec dubito quin etiam Perusiae id fieri consuevisset, quae una Etruscae communionis praecipua habebatur; quamquam, ubi melior Philosophia coleretur, ludicra haec inter popularia festa censebantur in gratiam vulgi, & Sacerdotum hariolorum tolerata. Rem Etruscam hic agi manifeste ostendunt signa duo militaria, quae primum nobis patuere ex Tab. CLXXXI. Pictur. Etrusc. Tom. II. praelonga nempe hastilia Aquilis desuper incumbentibus, veluti in nidulo, quas deinde Romani extollere instituerunt, unde colligimus apud Etruscos obsequia militaria cum Religionis officiis coniungi consuevisse.

Defertur in carpento Cista quaedam conicae figurae, instar pineae. Gorius noster in Tab. CLXX. Musei Etrusci frontem Urnae exhibuit, in qua expiatio quaedam refertur circa sacellum, in quo similis pinea loco Numinis veneratur, orgio serpente circumfusa, unde patet ad occultas Bacchi caeremonias pertinere. Nec desunt in T. III. Pictur. Etrusc. exempla manifesta, unde eruitur Cistam Bacchi cultum aliquando ipsius Numinis usurpasse, in qua, ut refert D. Clemens Alexandrinus Admonitionum ad Gentes lib. I., pinea cum serpente custodiebatur. Opinor tamen Cistam hanc, quae circumfertur in Thensa, nil praeseferre nisi custodiam simulacrorum Deorum

rum

rum omnium, quae deferebantur in circum. Festus: *Thensam, ait, vocari Sisinius capite vehiculum, quo exuviae Deorum ludicris Circensibus in circum ad pulvinar vehuntur.* Vae tamen si perperam locatae fuissent huiusmodi Deorum imagines, ut aliqua earum subverteretur, quod ominosissimum reputari solebat, veluti si pompam illam Dii repudiassent.

At longe deterius putabatur, si quis ex eminenti loco, quo ordine simulacra disposita essent, prospexisset. Id colligimus ex Macrobio in 1. Saturnalium cap. 6. Verrius Flaccus ait: *Cum Populus Romanus pestilentia laboraret, essetque responsum id accidere, quod Dii despicerentur, anxiam Urbem fuisse, quia non intelligeretur oraculum, evenisseque, ut Circensium die puer de coena-*

cu-

culo pompam superne dispiceret, & patri referret quo ordine secreta sacrorum in arca pilenti composita vidisset, qui cum rem gestam Senatui nunciasset, placuisse velari loca ea, qua pompa veheretur, atque ita peste sedata puerum, qui ambiguitatem sortis absolverat, Togae, & praetextae usum munus impetravisse. Quia vero institutum velandae viae Rempublicam nimis gravabat, usus inolevit, ut Carpentum tegeretur velis, atque repagulis, quorum exempla aliqua in nummis conspicimus. Nil igitur mirum Etruscos etiam antiquitus inclusisse Deorum exuvias in Cista probe contecta, forsan etiam ex virgulis pretiosioribus texta, ne mysteria haec tunc temporis veneranda oculis vulgi obiicerentur, & aperta procederent. Ad hanc autem

rem difciplinam referendam puto thecam hanc teretem , quam curriculo impofitam inter figna militaria circumferri in hac Quadriga confpicio .

Quia vero in hoc fchediafmate faepe incidit fermo de lavacris , & balneis , quae praemittebantur ante traditionem Togae , & folemnitatem nuptiarum , placuit in littera initiali huius opufculi alterum parergon inferere expreffum ex Gemma Gamelia , apud eundem clariffimum amicum noftrum Galaffium , eamque egregii operis , in qua Crater lavacri confpicitur adftantibus hinc inde lotricibus , feu ancillis balneariis , quarum una frigidam fuffundit , altera aquam tentat , utrum impune

ne adhiberi possit ; de quo officio videsis quae carpsit Claudianus contra Eutropium Lib. I. vers. 105. In meditullio fontis apparet fortasse vas inversum, ex quo calida in craterem effluxit, nisi globosa spongia sit una cum strigile manubriato, quibus pueri, vel sponsae se se distringebant, & purgabant, quemadmodum in celebratissima Pictura antiqua, quam ab Hortis, in quibus servatur, Aldrobandiniam appellant, perspici potest.

Plura humanae vitae officia, quibus Etrusci nostri aetatem suam veluti per sectiones dividebant, contemplati sumus adumbrata in tribus hisce vasculis, & veluti universae vitae epilogum exposuimus.

mus, ut munus Maximo, ac Sapientissimo Principi reservatum compendiariis lineamentis institutionem universam cultissimae illius Nationis exhiberet. Ast unum defuit, idque potissimum, Mors, quam magnificentissime per allegorias significatam, in tertio Picturarum Etruscarum Volumine brevi prodituro publicae luci exponemus. Praecedat nunc grande hoc argumentum Gemma elegantissima, quam mecum communicavit supra laudatus D. Franciscus amicus noster candidissimus, praeseferens emblema Etruscae originis, Genium nempe hominis comitem, quem defunctum deflet inversa face super urnulam cinerariam, veluti functus universo officio sibi

com-

commiſſo , neque iterum reſumpturus . Eius munus ita deſcribit D. Auguſtinus *De Civit. Dei* Lib. VII. cap. 13. *Quid eſt Genius? Deus eſt, qui praepoſitus eſt, ac vim habet omnium rerum gignendarum*. Et Servius in VI. Aeneid. ver. 743. *Cum naſcimur duos genios ſortimur, unus eſt, qui hortatur ad bona, alter qui depravat ad mala*. Ethnici vero fabularum fabricatores, qui rectas quaſcumque traditiones deturpabant, *Genios Deorum filios reputabant*, ut conſtat ex Feſto. Deteriora autem ſunt, quae de illis legimus apud Iamblicum de Myſteriis. Invaluit certe apud Etruſcos, & multo frequentius apud Romanos conſuetudo, ut Genios mortuorum Vrnis inſculperent moerentes inverſa ad humum face, ut notavit

do-

doctissimus Bonada illustrator *Carminum ex antiquis lapidibus* Dissertatione VI. pag. 23. *Vitam hominis denotat elata fax, inversa mortem.* Cum vero Etrusci per symbolum facis vitam humanam retulerint, suggerit nobis Fabula Promethei, qui fictis ex luto hominibus non alio subsidio vitam illis inspiravit, quam accensa face ad flagrantem Solis flammam, eaque homines inflammasse. Horat. Car. 1. Od. 3.

Audax Iapeti genus
Ignem fraude mala gentibus intulit:
Post ignem aetheria domo
Subductum....

Quam quidem Fabulam cum Etrusci imbibissent, ut ex illorum monumentis sepulcralibus evincitur, hinc facem istam Prometheam ve-

luti ſymbolum humanae vitae uſurparunt, ut elata, & depreſſa utrumque ſtatum vitae, & mortis ſignificarent, praeſertim vero, cum non modo inclinata, ſed admota cineri extinguitur.

Altera etiam ſubeſt ratio cur cadaverum reliquiis admoveretur, ea nempe potiſſimum, qua cadavera rogo iniecta comburebantur; Putabant enim vi ignis reliquias ſcelerum, immo & humanitatem noſtram penitus repurgari, quapropter Virgilius inter purgationes animarum flammam etiam recenſuit, ut Aeneid. VI. ver. 740.

aliae panduntur inanes
Suſpenſae ad ventos, aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.
Quiſque ſuos patimur Manes.

Sicut

Sicut Hercules Oeteus ſe ſe in ardentem iniecit pyram, ut exuſto eo, quod matris erat, omnino Deus proſiliret. Ovid. Metam. IX. in fin.

Frequentiſſimus proinde fuit hic typus in gemmis praeſertim ſepulcralibus; cum enim Collectionem illam ingentem *Gemmarum lectiſſimarum* iam publicae luci praeparatam ordinarem, vidi ſaepius Genios adſtantes Vrnulae emortuali face admota comburere defunctorum ſpolia derelicta, & praeſertim larvas comicas ſcenicorum, in quibus ſine dubio multum quod purgaretur remanebat: quo ſuſpicio haec mea validiſſime confirmatur.

Ne quid autem ſuperſit, cum Parergon praefixum fronti huius opellae, quae iam ſub praelo erat, mihi obiectum fuerit, quod ab aliquibus Sinenſe quoddam Idolum fuit exiſtimatum, ut quod ſentio libere proferam, Aegyptium Deum imaguncula libenter agnoſco, & fortaſſis ex eorum numero, qui Apotropei, & Averrunci, & malorum depulſores ſunt appellati. Alii Genium Polymorphum vocarent bacilla manibus tenentem. Cauſaeus non abſimilem utraque manu gladio armatum deſcripſit *Muſ. Rom. ſect.* 2.; ita in malos Daemones, noxioſque Genios imperium, ac poteſtatem indigetum Deorum ſignificabant. Sunt & ignotae,

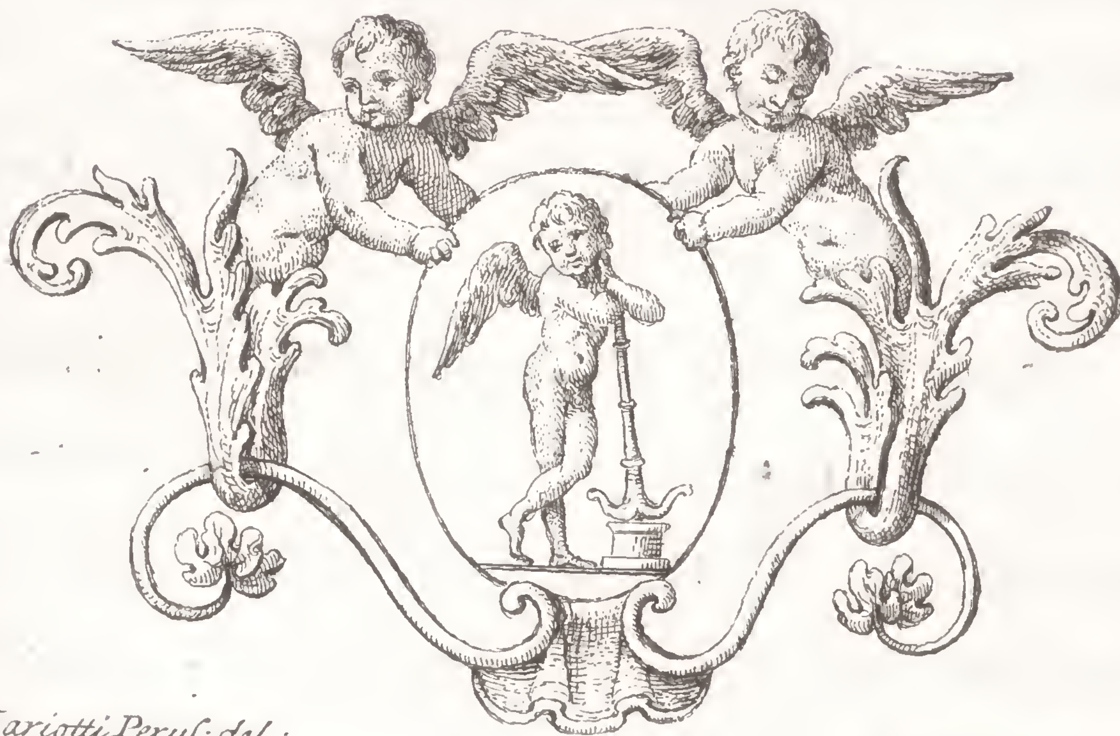
tae , aut etiam mente conceptae litterae in hoc ſigillo delineatae , ſeu excalptae , quas tamen iis , qui circa haec operam , ut arbitror , ludunt , interpretandas relinquimus . Porro quid ſibi velint tam lucerna , quam framea poſt Idolum huiuſmodi collocata , alii divinent , cum iam dicta , utcumque ſint , pro huiuſce ſigni explanatione ſatis , ſuperque ſufficiant .

Caeterum tam in explicatione Picturarum Etruſcorum Vaſorum , quam in illuſtratione parergorum ſententiam meam protuli , dubia nonniſi per coniecturas explicando , obſcuriora felicioribus ingeniis reſervans , meliora in omnibus ,

quum

quum producantur, libentiſſime ſuſcepturus.

FINIS.

Praecipua menda, quae irrepserunt

sic corriguntor.

Pagina	*Linea*	*Error*	*Correctio*
XXIII	3	relectis	rejectis
ibid.	6	majorum	malorum
XXVIII	1	Cl.	CI.
XXX	3	est	et
XXXII	4	candidi Bacche tuo	candide Bacche tuis
LII	1	autem supersit	autem desiderandum supersit
ibid.	8	Deum imaguncula	Deum in hac imaguncula

Minoris momenti errata Lector eruditus aeque atque benevolus parvi pendere obtestator.

IAL 93-B
5808

HE GETTY CENTER
LIBRARY